

Осъден на доживотен затвор от „народния съд“, убит от Държавна сигурност

Написано от Д-р Веселина Узунова, Институт за исторически изследвания на БАН
Вторник, 21 Септември 2021 16:16

Desebg.com препечатва публикация на д-р Веселина Узунова от Института за исторически изследвания на БАН, посветена на съдбата на ген. Димитър Айрянов, началник на Въздушните сили на Царство България в периода 1941-1944 г., публикувана в сайта Faktor.bg. Заглавието и вътрешните подзаглавия са на ***desebg.com***

Един стар албум със семейни снимки...

Един стар албум със семейни снимки ме накара да издира информация и да напиша този материал. Собственикът на албума е софийски гражданин, потомък на известен от миналото търговски род от град Хасково. Той не познаваше повечето хора от снимките. Помни, че са му казвали от какъв голям род произлиза, но и че не бива да говори за това. Не знаеше и защо една от страниците с внимание бе отредена само на генерал-майор Димитър Айрянов – командир на Въздушните войски по време на Втората световна война, който мистериозно изчезва от затвора през 1950 г.

Затворникът от килия № 114

Годината била 1945-та, а мястото – Централен софийски затвор. Затворникът от килия №114 на IV отделение се различавал от останалите политически затворници. Той не носел стандартната затворническа униформа и към него всеки се обръщал с уважение. Според затворническото му досие, работил последователно в градината на затвора, като писар в архива, после счетоводител. През 1947 г. Министерството на правосъдието поискало от директора на затвора да изпрати „един затворник, бивш офицер, който да е работил по отчитане на автомобилната служба на войската, за да заведе отчитането на горивните, смазочни материали и пътуванията на колите на Министерството“. Върху искането ясно с молив била поставена резолюция: „ген. Димитър Айрянов“.

Осъден на до живот от „народния съд“

Излежаваният доживотна присъда бивш офицер работил там до март 1948 г., с една надежда – да смекчи присъдата си и да получи заслуженото помилване. И тогава по всичко изглеждало, че кроткият и възпитан човек скоро ще излезе на свобода, за да изживее старините си със своето семейство. Друга обаче била съдбата, която му отредила жестоката репресивна машина на властта, напълно прилягаща на поверителната затворническа характеристика на генерала: „лоши нравствени прояви, без криминални прояви, закоравял фашист.“

На 21 септември 1944 г. ген. Димитър Айрянов бил арестуван и предаден за съдене от по-късно учредения IV Върховен състав на Народния съд, заедно с още 64 бивши военносслужещи. На разпитите в съда по време на процеса, народният обвинител се опитвал да уличи генерала в проявявано угодничество към германците, но свидетелските показания доказвали, че той поддържал с тях само коректни служебни отношения.

Съдебният процес

Осъден на доживотен затвор от „народния съд“, убит от Държавна сигурност

Написано от Д-р Веселина Узунова, Институт за исторически изследвания на БАН
Вторник, 21 Септември 2021 16:16

Обвинението се помъчило да използва прощалния банкет, даден в чест на германската армия в края на август 1944 г., за да подкрепи своята теза за угодническо поведение на ген. Айрянов, но единият от свидетелите заявил, че ген. Айрянов не позволил да се произнасят речи, не се говорило много и във въздуха се чувствало напрежение. Генералът предупреждавал младите офицери да се пазят от германците и да не споделят нищо с тях. Друг свидетел разказал, как ген. Айрянов се е застъпил за него, след като са го арестували за комунистическа дейност.

Обвинението не успяло да намери достатъчни доказателства, въз основа на които съдебният състав да даде категорична осъдителна присъда на ген. Димитър Айрянов. Това обаче не било пречка пред IV Върховен състав, за да признае подсъдимия за виновен в това, че „през времето на войната (1.1.1941-9.9.1944 г.), като военно лице дейно и съществено, чрез речи и беседи пред войниците и чрез разпространяване между тях на брошури, позиви и др. са провеждали политиката на фашистка Германия във вреда на интересите на българския народ; изпращали са наши войски за да преследват народоосвободителните им войски, потушавали са по най-жесток начин всяко надигане на народите им със своите действия и бездействия са станали причина да поставят в опасност наши войски.“

С това обвинение генералът бил осъден на доживотен строг тъмничен затвор, глоба от 3 млн. лв., лишаване от права по чл. 30 завинаги и конфискация на целия движим и недвижим имот в полза на държавата. На 11 април 1945 г. той бил откаран в Централния софийски затвор. Осъден да изкупва греховете си на „фашист“, затворът се превърнал в негов нов дом, работно място и последна спирка по земния му път.

Последното свиждане

Последното свиждане на ген. Айрянов със съпругата и дъщеря му се състояло през юли 1950 г. Някъде след това, той изчезнал и никой от затворническия персонал не дал обяснение на разтревоженото му семейство къде се намира затворникът. По това време съпругата му Екатерина /1901-1977 г./ живеела в дома на сестра си, а дъщеря им Йорданка била настанена у чичо си. Двете жени преживявали трудно, след като народната власт отнела къщата и всички спестявания на ген. Айрянов. Новината за изчезването на техния съпруг и баща ги довел до ръба на отчаянието.

Екатерина Айрянова писала писма до всички възможни институции, но отговор не идвал от никъде. Усещайки, че нещо ужасно се е случило със съпруга ѝ, на 9 юли 1951 г. тя написала заявление до директора на затвора да ѝ бъдат предадени личните вещи на Димитър Айрянов: „пружинено легло, дюшек с вълна, две възглавници, кафяв граждански костюм, три одеяла, кафяв куфар с бельо, тоалетна чанта и торба със съдове“. Две години по-късно, непознат човек съобщил на Екатерина Айрянова, че той и съпругът ѝ са били взети за следствие, по време на което са ги пребили. От двамата, само той оцелява, а побоят се оказал фатален за 57-годишния генерал.

Десетките писма от семейството на ген. Айрянов е трябвало да получат някакъв, макар и формален отговор. С това бил натоварен софийски следовател, който през 1965 г. провел разследване по случая с изчезването на бившия офицер. В доклада си държавният чиновник цитирал уверението дадено от затворническата управа 15 години след изчезването на генерала. В него било посочено, че затворникът е бил освободен на 18 ноември 1950 г. предсрочно „с време спечелено с работа в затвора“.

Поради тази причина, акт за смъртта на ген. Димитър Айрянов не е бил издаден и името му е било добавено в зловещата статистика на „безследно изчезналите“. С това заключение, надве-натри приключило разследването, а на опечаленото семейство не останало нищо друго, освен да скърби и да чака по-справедливи времена.

Истината излиза след краха на тоталитарния режим

Много години по-късно, в началото на 90-те години, в Софийския градски съд било образувано дело за издаване на смъртния акт на Димитър Василев Айрянов от дъщеря му Йорданка Теофилова. В хода на процеса се пристъпило към разсекретяване на Дело № 1353/1945, заведено на името на Димитър В. Айрянов, като подсъдим в Народния съд и приключено през 1953 г. В папката били съхранени всякакви доклади, справки и документи, от които станало ясно, че затворническата управа дълго време се е старала да прикрие истината за смъртта на ген. Айрянов.

Докато в затворническия картон било записано, че той е разпитван като свидетел на 12 август 1950 г. и е освободен на 18 ноември с.г., по-късно, в доклад на следствено дело

Осъден на доживотен затвор от „народния съд“, убит от Държавна сигурност

Написано от Д-р Веселина Узунова, Институт за исторически изследвания на БАН
Вторник, 21 Септември 2021 16:16

от 1953 г. се сочело, че той се е самообесил в килията си през 1950 г. Трети документ – молба от 7 юли 1950 г. с гриф „поверително“ до директора на затвора разкрива истината за смъртта на генерала. От него става ясно, че затворникът бил предаден под конвой на началник отдел 10-и на ДС. Айрянов бил качен през нощта в джип и закаран в щаба на военновъздушни войски, където е бит до смърт.

Няма информация точно на коя дата е настъпила смъртта му, нито къде е заровено тялото. През 1991 г. съдът приел 18 ноември 1950 г. за официална дата на смъртта на ген. Айрянов.

Генералът в спомените на потомци на стар хасковски род

Името на генерала се появява отново, този път в спомените на потомци на стар хасковски род. Неговата сестра Петронка в началото на ХХ в. се омъжила за хасковския чиновник Михаил Иванов Гайтанджиев и двамата създали своето семейство в Хасково. Къщата им в центъра на града вероятно била купена с помощта на баща ѝ полк. Васил Айрянов, защото по-старите хасковци дълго време я наричали „къщата на Айрянов“.

Самият Михаил Гайтанджиев понякога се записвал по документи като Айрянов, заради огромната популярност на тъста си и уважението, което името му е предизвиквало у хората. Една от трите им дъщери – Йорданка, през 20-те години се омъжила за богатия и известен по това време хасковски тютюнотърговец Стою Мантов. Дана, както семейството я наричало, била любимата племенница на генерал Айрянов и той често гостувал на сестра си Петронка в Хасково и на семейството на обичната си племенница.

Изчезването на зетя на ген. Айрянов – тютюнотърговеца Стою Мантов

Семейството на Дана и Стою Мантови с удоволствие посрещало роднините от Айряновия род. Стою Мантов бил интелигентен и представителен мъж, а съпругата му

Осъден на доживотен затвор от „народния съд“, убит от Държавна сигурност

Написано от Д-р Веселина Узунова, Институт за исторически изследвания на БАН
Вторник, 21 Септември 2021 16:16

Дана била мила и вечно усмихната млада жена. По време на бомбардировките над София, ген. Айрянов изпратил семейството си на по-сигурно място – в дома на племенницата си в Хасково, и често идвал да ги посещава.

Когато в първите дни след преврата на 9 септември 1944 г., за българските търговци и индустриалци настъпили тежки моменти, тютюноотърговците братя Мантови били сред първите в Хасково, които изпитали ужаса на комунистическата разправа. Стою Мантов освен богат и влиятелен човек бил и зет на известния генерал Айрянов. На 14 октомври 1944 г. както всеки делничен ден, той излязъл от дома си и отишъл във фирмената кантора в известното „Мантово здание“.

По обед синът му Михаил, отишъл да му занесе обяда в момента, когато милиционери отвеждали баща му за „малка справка“. Стою тръгнал по риза, без сако, като заръчал на сина си да го почака малко, защото нямало да се бави. Михаил повече не видял баща си. Никой в продължение на години не обяснил на близките, какво се е случило с известния тютюноотърговец. Двадесет години по-късно снахата на брат му чува за първи път истината за изчезналия си роднина – „ликвидиран“. Вдовицата на Стою Мантов - Дана се изселила в София през 1952 г., където се омъжила повторно, но миналото не престанало да преследва нея и синовете ѝ.

Родените по-късно в семейството знаели малко за своите близки, за да бъдат предпазени през годините на комунистическото управление от „наследяването на лоша семейна характеристика“. Все пак съхранените, макар и твърде кратки спомени и семейни албуми, които наследниците на ген. Айрянов предоставиха с удоволствие на автора показват, че следата на родовата памет не е съвсем заличена.